

JÁMIYETLIK HÁM EKONOMIKALÍQ ILIMLER

МИЛЛЕТЛЕРАРАЛЫҚ ТАТЫҰЛЫҚТЫ ТӘМИЙИНЛЕҮ ХӘРЕКЕТЛЕР СТРАТЕГИЯСЫНЫҢ БАСЛЫ БАҒДАРЫ СЫПАТЫНДА

А.Қ.Аметов - ассистент оқытушы

Әжанияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сұзлар: кадрият, умум инсонийлик, миллий ғоя, миллийлик, маънавият, маданият, конун, сиёсат, одоб-ахлоқ, дўстлик, жамият, ватан.

Ключевые слова: ценность, общечеловечность, национальная идея, национальность, духовность, культура, закон, политика, этика, дружба, общество, Родина.

Key words: value, mankind, national idea, nationality, spirituality, culture, law, politics, ethics, friendship, society, Motherland.

Хәзирги глобалласыу шараытында мәмлекетлер хәм миллетлер арасында көплек жәнжеллер, келиспеушиликлер келип шықпақта. Бундай жәнжеллердин алдын алыу бойынша журтымызда көплеген ис-илажлар әмелге асырылып атыр. Соның ушын да президентимиз Шавкат Мирзиёев басламасы менен 2017-2021-жылларда Өзбекстан Республикасы раўажланыуының бес бағдардан ибарат болған Хәрекетлер стратегиясы ислеп шығылды. Стратегияның бесинши бағдары сыпатында «Қәуипсизлик, миллетлараалық татыўлық хәм диний кеңпейилликти тәмиийинлеу хәм де терең ойланған, өз ара пайдалы хәм әмелий сыртқы сиясат тараўындағы баслы бағдарлар» деп белгиленди. Бул бүгинги күнде журтымызда жасап атырған пуқараларымыздың қәуипсизлигин, миллетлараалық татыўлықты хәм де диний кеңпейилликке берилип атырған үлкен итибардан дерек береді.

Миллетлараалық татыўлық идеясы улыўма инсаный қәдрият болып, хәр қыйлы миллетлер биргеликте жасайтуғын жерлердин хәм мәмлекетлердин миллий раўажланыўын белгилейди, сол аймақтың тынышлығы хәм тураклылығының кепили болып хызмет етеди. Бул идея – хәр бир миллет ўәкилинің таланты хәм шеберлигинің толық жүзеге шығыуы ушын шараыт жаратады хәм оны Ұатан келешегі, ел тынышлығы, халық абаданлығы сыяқлы жақсы нийетлерге шарлап турады [1:49].

Өзбекстан аймағында әйемги дәуірлерден түрли цивилизация ўәкиллери, мәдений қатламлар, хәр қыйлы исеним хәм дүньяқараска ийе инсанлар қоңшылықта жасап келген. Бул жерде жасаған халықлар басқа жерлерден келип, орналасып қалған емес. Бул аймақ ата-бабаларымыз жасап өткен әзелий хәм муқаддес мақан болып есапланады. Бул жер-шығыс пенен батыстың, арқа менен қубланың, әйемги өтмиш пенен уллы келешектиң тутасқан жери, Орайлық Азияның жүрегі, инсаният ақыл ойының, илим хәм мәдениетінің ең әйемги ошақларынан бири болып табылады. Әйемги грек философы Гераклит бул елди «философиялық ақыл-ой бесиги» деп атағаны бийкарға емес.

Дүньядағы барлық мәмлекетлер халқының миллий қурамына көре 2 топарға бөлинеди: 1-моноэтник (халқы тийкарынан бир миллет ўәкилдеринен ибарат) хәм 2-политетник (көп миллетли) мәмлекетлер.

Хәммемизге белгили, Өзбекстан халқы миллий қурамына көре, халқы көп миллетли мәмлекетлер топарына киреди. Мағлыұматларға қарағанда, буннан жүз мың жыл алдын мәмлекетимиз аймағында 70 ке жақын миллет ўәкиллери жасаған. 1926-жылда елимизде 90 миллет хәм елат ўәкиллери жасаған болса, 1956-жылда олардың саны 113 ке толса, 1979-жылда 123 ке, 1989-жылда болса 130 ға теккен болса, хәзирги күнде 136 миллет хәм елат ўәкиллери жасап келмекте. Республика халқының 80% ин өзбеклер қурайды. Хәр бир миллеттиң улыўмалық мәплери менен өз қәдриятлары да бар. Өзбекстанға усаған көп миллетли мәмлекетлерде хәр түрли миллетлердин мәплерин уйғынластыруу, олар ортасында татыўлықты тәмиийинлеу раўажланыўдың шешиўши факторы есапланады. Соның ушын да бул мәселеге ғәрезсизликтиң дәслепки күнлеринен баслап айрықша итибар берип келинбекте.

Биринши президентимиз Ислам Каримов Өзбекстанның бул тараўдағы өзине тән сиясатын баян етип, төмендегиче атап өткен: «Республика халқы ортасында көпшиликти қурайтуғын өзбек миллетинің муқаддес ўазыйпасы ана тилин, өз миллий мәдениетин хәм тарийхын қайта тиклеуден ибарат емес, бәлким, биргеликте өмир кеширіўши аз санлы халықлардың тәғдири ушын, олардың өзине тән мәдений-ағартыўшылық қәсийетлерин сақлап қалыу ушын, камал таўып хәм өзлгин аңлап жетиўи ушын оларға тең шараыт хәм имканиятлар жаратып беріўи барысында жуўапкер болыўдан да ибарат. Бундай қатнасық миллет-

лерара мүнәсибетлерде хәр түрли машқалалардың жүзеге шығыўына жол қоймайды, жәмийеттиң раўажланыўы ушын имкан жаратады» [4].

Өзбекстан Республикасы Конституциясының 8-статьясында «Өзбекстан халқын миллетине қарамастан Өзбекстан Республикасы пуқаралары қурайды» [1:5], - деп белгилеп қойылған. «Өзбекстан халқы» түсиниги мәмлекетимизде жасап, бир мақсет жолында мийнет етип атырған түрли миллеттеги адамлар ортасындағы өз ара хұрмет, дослық хәм бирге ислесиў ушын руўхый тийкар болып хызмет етеди.

Конституциямыздың 18-статьясы «Өзбекстан Республикасында барлық пуқаралар бирдей хұқық хәм еркинликлерге ийе болып, жынысы, расасы, миллети, тили, дини, социаллық келип шығыўы, исеними, жеке социаллық дәрежесине қарамастан, ыназ алдында тен» [1:6], - деген қағыйда беккемленген. Бул статьяның ақырында айтылғанындай, хәммә нәрсе тек ыназ менен белгилеп қойылады хәм де социаллық әдалат принциплерине сай болыўы шәрт.

Конституциямыздың 4-статьясына көре: «Өзбекстан Республикасында жасайтуғын барлық миллетлердин тиллери, үрп-әдет хәм дәстүрлери хұрмет етилиўин тәмиийинлейди, олардың раўажланыўы ушын қолайлық жаратады» [1:4]. Бул тараўда турмысымызда көплеген ис илажлар әмелге асырылмақта.

Елимиздин тынышлығы хәм тураклылығын сақлау хәм және де беккемлеудің тийкаргы факторы болған миллетлерара татыўлықты тәмиийинлеу, мәмлекетимизде жасап атырған көп миллетке тийисли халықтың руўхый-мәдений мүтәжликлерин қанаатландыруўға бағдарланған миллий – мәдений орайлар хызметин қоллап-қуўатлау хәм де миллетлараалық қатнасықларды жетилистириў ушын биринши Президентимиздин басламасы менен 1992-жыл 13-январьда Республика интернациональ мәдениет орайы шөлкемлестирлиди. Бүгинги күнде мәмлекетимиздеги миллетлара татыўлықты тәмиийинлеуде хызметлери үлкен болған 27 миллет ўәкиллери тәрепинен дүзилген 150 ге жақын миллий мәдений орайлар хызмет етип атыр. Бул мәдений орайлар менен биргеликте мәмлекетимизде түрли миллет ўәкиллери аўызбиршиликте, тыныш-татыў жасап атырғаны, оларға тең хұқық хәм имканиятлар берилип атырғанын кең мәниде түсиндирип: «Ұатан жалғыз-Ұатан биреу», «Қүдиретимиз - бирлиқ хәм аўызбиршиликте», «Миллий идея – бизиң идеямыз» атамасындағы дослық фестиваллары хәр жылы көтеринки кейипиятларда өткерилмекте.

Миллетлараалық қатнасықлар бағдарында және бир актуаль машқалалардың бири – халықтың миллий қурамына сәйкес келетуғын тәлим-тәрбия системасын шөлкемлестиріуден ибарат. Хәзирги күнде республикамызда 10 мыңға жақын мектептер хызмет көрсетип атырған болса, олардан 845 мектепте рус, 419 мектепте қазақ, 259 мектепте тәжик, 52 мектепте түркмен, 40 мектепте қырғыз, 7 мектепте болса корейс тилинде билим беріў жолға қойылғанын айтып өтиў керек. Булар арасында еки ямаса үш тилде билим беретуғын мектептер де бар. Жоқары хәм орта арнаулы билимлендириў министрлигине қараслы педагогика институтларында өзбек тилинен тысқары рус, тәжик, түркмен, қырғыз, қазақ, қарақалпақ тиллеринде де билим беретуғын мектептер ушын қәнигелер таярланбақта.

Республикамызда ғалаба хабар қурааллары халқымыздың миллий қурамының хәр қыйлы мүтәжликлерин қанаатландыруў мақсетинде жумыслар алып бармақта. Өзбекстанда 8 тилде, яғный өзбек, қарақалпақ, рус, тәжик, түркмен, қазақ, инглиз, корейс тиллеринде газета-журналлар баспадан шықпақта. Бүгинги күнде 12 (өзбек, қарақалпақ, рус, тәжик, түркмен, қазақ, қырғыз, азербайжан, татар, башқұрт, уйғыр, корейс) тиллеринде телерадио еситириўлери эфирге

шықпақта [3:212]. Буннан, Өзбекстанның миллетлераралық саясаты инсаныйлыққа, демократияға сәйкеслігін көріуімізге болады.

Соны ұмытпауымыз керек, миллетлерара татыўлық идеясының мазмунына түсінп жетпейшлик жәміет турмысына, тынышлығына хәм турақлылығына салқынлық салыўы мүмкін.

Миллетлераралық бирлікке кери тәсир етиўши иллет бул - жаўыз миллетшилик хәм шовинизм болып табылады.

Әдебиятлар

1. Өзбекстан Республикасының Конституциясы. -Т.: «Ўзбекистон», 2003.
2. Қаримов И.А. Миллий ғәрезсизлик идеясы: тийкаргы түсиник хәм принциплер. -Н.: «Қарақалпақстан», 2001.
3. 2017-2021-жылларда Өзбекстан Республикасын раўажландырыўдың бес үстин бағдары бойынша Хәрекетлер стратегиясының «Халық пенен пикирлесіў хәм инсан мәлері жылы»нда әмелге асырыўға байланыслы Мәмлекет дәстүрін үйретіў бойынша илимий методи-калық қолланба . -Т.: «Мәнавият», 2017.
4. fikr.uz

Мақолада Ўзбекистон Республикасида миллатлараро тотувлик ва дўстлик муносабатлари ва унинг давлат сиёсати даражасига кўтарилиши масалалари баён этилган.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о значении дружбы и межнациональной солидарности в Республике Узбекистан.

SUMMARY

The article is devoted to the issues of the importance of friendship and inter-ethnic international solidarity in the Republic of Uzbekistan.

ТАЛАБАЛАРДА ҲУҚУҚИЙ КОМПЕТЕНТЛИК СИФАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ Т.Қудайбергенова - педагогика фанлари номзоди, доцент Э.Тлеуов – эркин тадқиқотчи Ажиниёз номидаси Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: ҳуқуқ, компетентлик, сифат, ҳуқуқий компетентлик, ҳуқуқий компетентлик сифатлари, ҳуқуқий компетентлик сифатларини ривожлантириш.

Ключевые слова: право, компетентность, качество, правовая компетентность, качества правовой компетентности, развитие качеств правовой компетентности.

Key words: right, competence, quality, legal competence, qualities of legal competence, developing the qualities of legal competence.

Замонавий шароитда ҳар бир шахснинг ижтимоий компетентликка эга бўлиши талаб этилмоқда. Мутахассиснинг касбий тайёргарлигини белгилашда эса унинг касбий компетентлик сифатларига эғаликлари муҳим аҳамиятга эга. Бинобарин, компетентлик негизда мутахассис ўзида нафақат касбий назарий ҳамда амалий билимларни пухта ўзлаштирганликни, балки уларни касбий фаолиятда ҳеч бир қийинчиликсиз қўллаш олий имкониятига эғаликни ҳам намоён эта олиши зарур. Шу сабабли сўнгги йилларда олий таълим муассасаларида бўлажак мутахассисларни тайёрлашда уларнинг касбий компетентлик сифатларига эга бўлишларига ҳам эътибор қаратилмоқда. Олий таълим жараёнида талабалар нафақат бўлажак мутахассис, шу билан бирга фуқаро сифатида ҳам шаклланади. Шунга кўра улар нафақат касбий компетентлик сифатларига, балки унинг негизда ҳуқуқий компетентликка ҳам эга бўлиши зарур.

Компетентлик – мутахассиснинг зарур маълумотлар ва амалий тажрибага эга бўлиши орқали ўз ваколатлари, касбий мажбуриятларига мувофиқ амалий вазифаларни ҳал қилиш учун мавжуд билимларини қўллай олиши [1:91]. Шу ўринда айтиб ўтиш лозимки, амалиётда фақат билимларнинг ўзинингина қўллаш компетентликни ифодаламайди. Зеро, компетентликнинг тўла намоён бўлиши учун шахс ўзидаги мавжуд кўникма ва малакалардан ҳам самарали фойдалана олиши зарур бўлади.

Л.И.Шевченко нихоятда оддий тарзда “компетенция” ва “компетентлик”, яъни: компетенция – бу билим, компетентлик эса – малака [5:248].

И.А.Зимняя компетентликнинг шаклланиш жараёнини ўрганар экан, унинг ижтимоий муносабатлар жараёнида шаклланишини кўрсатиб ўтади. Муаллифнинг қайд этишича, шу сабабли компетентлик ижтимоий характерга эга: “барча турдаги компетентликлар умумий ҳолда ижтимоий характерга эга, чунки улар ижтимоий муҳитда ҳосил қилинади, шаклланади” [2]. И.А.Зимняя, шунингдек, компетентлик кўринишида айнан қандай ижтимоий-шахсий сифатлар намоён бўлишини таҳлил этишга уринади ва бу каби сифатлар сирасида саломатликни асраш, фуқаролик, ахборот-технологик, мулоқот ва ижтимоий ўзаро муносабатнинг муҳим ўрин тутишига ургу бериб ўтади [2].

Ҳар бир жамиятнинг ривожини таъминлашда ижтимоий субъектлар алоҳида ўрин тутати. Жамият тараққиётини ҳаракатга келтирувчи асосий куч сифатида тарихий ривожланишнинг муайян босқичларида ижтимоий субъектлар улар томонидан ташкил этиладиган ижтимоий фаолиятининг йўналиши, мазмуни ва характеридан келиб чиққан ҳолда турли номлар билан аталган. Кишилиқ жамиятининг илк босқичидан бошлаб, то бугунги кунга қадар ижтимоий субъектлар асосий меҳнат кучи бўлган овчилар, қорвадорлар, деҳқонлар, хунармандлар ва бошқа турли касб-кор эгалари тарзида шакллана борган. Айнан мулк ва мулкрий му-

Бундай зиянли идеялар тәсирине түскен жәміеттин қыйрап қалыў қәўпи де жоқ емес. XX әсирде Европа халықларын тәшўишке салған хәм айырым мәмлекетлердин әззилеўине себеп болған фашизм сокқылары буған толық мысал бола алады.

Солай етип, миллетлераралық татыўлық идеясының мақсети, бүгинги күнде мәмлекетимизде жасап атырған миллетлерди өз ара бирлик руўхында тәрбиялаўдан ибарат.

носабатларнинг юзага келиши, ишлаб чиқариш соҳаларининг кўпайиши турли касб-кор эгаларининг етишиб чиқишини таъминлаган. Меҳнат ва унинг маҳсули дастлаб тирикликни таъминлаш, ҳаётий эҳтиёжларни қондириш, тирикчиликни ўтказиш воситаси бўлган.

А.В.Мазуренконинг фикрига кўра, айнан ижтимоий муносабатлар, уларнинг хилма-хиллиги, мураккаблиги мутахассис сифатида шахс томонидан ўзида компетентлик сифатларини ҳосил қилиш йўлида амалий ҳаракатларни ташкил этиш, билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштириш заруриятини юзага келтиради. Бинобарин, компетентлик шахс муносабатининг мазмуни, характерини ёритишга хизмат қилади: “Ижтимоий муносабатларнинг хилма-хиллиги, мураккаблиги шахсдан унинг борлиққа, жамиятга, тор доирадаги атроф-муҳитга бўлган муносабати билан боғлиқ ҳолда катта спектрда ижтимоий билимлар ва қобилиятларга эга бўлишини талаб қилади” [3:86].

И.А.Зимняя касбий компетентликнинг таркибий тузилмасини ифодаловчи тавсифномами илгари суради: а) компетентликка эғаликни намоён этишга тайёрлик (мотивацион жиҳат); б) мазмунли компетентликка эга билимлардан хабардорлик (когнитив жиҳат); в) турли стандарт ва ностандарт вазиятларда намоён бўладиган компетентликни намоён қилиш тажрибасига эғалик (фаолиятли жиҳат); г) компетентлик мазмунига ва унинг иловаси объектга муносабат (кадриятли-мазмунли жиҳат); д) жараёни ҳиссий-иродавий нуктаи назардан тартибга солиш ва компетентликнинг намоён бўлиш натижаси [2].

Е.И.Климов томонидан илгари сурилган касблар таснифига таянган ҳолда О.Р.Чудинов ҳуқуқий компетентлик сифатларини ёритишга уринади. Маълумки, Е.И.Климовнинг “касблар таснифи” мавжуд касблар бешта йирик гуруҳга ажратилган. Яъни: “Инсон-табиат”, “Инсон-техника”, “Инсон-белгилар”, “Инсон-образ”, “Инсон-инсон” схемаси асосидаги таснифга кўра О.Р.Чудинов қайси таснифдаги касб эгаси бўлишдан қатъи назар мутахассислар ўзларида қуйидаги касбий компетентлик сифатларини намоён этишлари зарур деб ҳисоблайди: ижтимоий субъектлар билан ишлаш жараёнида ўзини бардам тута олиш; мулоқот эҳтиёжига эғалик; фикран ўзини бошқалар ўрнига қўя олиш; бошқаларнинг мақсадлари, ўйлари, қайфиятларини тезкор тушуна олиш; инсонлар билан ўзаро муносабатларда вазиятни тезкор таҳлил қилиш; қўллаб ва турли кишиларга хос бўлган шахсий сифатлар тўғрисидаги билимларни ёдда тутиш ва б. [4].

Е.И.Климовнинг ўзи томонидан илгари сурилган фояга кўра қуйидаги хусусиятлар деярли барча мутахассисларга хос саналади: бошқариш, ўқитиш, тарбиялаш, бошқаларнинг турли эҳтиёжларини қондириш бўйича фойдали ҳаракатларни ташкил этиш; бошқаларни тинглаш ва охиригача диққат билан тинглаш; кенг дунёқарашга эғалик; нукт ма-